

Пірует історії: євразійство й структуралізм

Геннадій Корольов,
кандидат історичних наук,
науковий співробітник
Інституту історії України
НАН України

Глебов С. Евразийство между империей и модерном. – Москва: Новое издательство, 2010. – 632 с.

Повернення до новітньої російської історіографії широкого кола проблем інтелектуальної історії позначене появою системних наукових студій, котрі належать як власне російським, так і зарубіжним історикам. У цьому контексті тема політичної еміграції 20 - 30-х років ХХ століття, яка не була вписаною в радянський історіографічний канон, сьогодні швидко повертається до кола перспективних студій з історії російської думки.

Динамічні події громадянської війни в Росії й фіаско Білого руху породили велетенський масив історичних джерел особового походження: мемуари, спогади, щоденники, епістолярій, біографії тощо. Цей жанр ретроспективної історичної інформації, попри весь його природний суб'єктивізм, є одним з наймасовіших джерел, а відтак і таких, що широко використовуються. Пальма першості у їх створенні належить провідним політичним діячам й представникам російської інтелігенції. Опинившись у виміщеній еміграції, вони мали внутрішню потребу проаналізувати причини поразки „боротьби за єдність Росії”, з'ясувати власні й чужі позиції, а нерідко й відшукати винних. Особливо цінним є епістолярій діячів, які вели активну антирадянську роботу в Європі та Америці, спрямовану на організацію центрів руху політичної опозиції.

Осторонь цих процесів не залишилися й представники євразійства.

Природно, що в радянській історіографії проблема дослідження євразійства піддавалася обструкції. Його історія є досить дискусійною темою й у світовій історіографії. Вона одночасно належить до політичної, інтелектуальної історії, історії ідей і філософії. Природно, що такий міждисциплінарний характер визначив невисокий науковий рівень реконструкції євразійства в історії міжвоєнної Європи й „непівського” СРСР. „У той історичний період, - пише С. Глебов, - коли національні держави перетворились з політичного гасла на нормативний контекст соціально-політичної й історичної думки, питання про взаємопов'язаність імперій і націй стало не вирішеним для російських істориків” [с. 104].

Своєрідною реакцією на інтелектуальну дискусію, котра тягнеться з 1920-х років, став вихід у світ монографії російсько-американського історика Сергія Глебова „Євразійство між імперією й модерном”. Останнім часом набуває поширення публікація історичних джерел у додатках до монографічних праць. У книзі С. Глебова оприлюднено листування лідерів євразійства Н. Трубецького, П. Савицького, П. Сувчинського й П. Арапова, віднайдене автором у величезній архівній колекції П. Сувчинського в Департаменті музики Національної бібліотеки Франції в Парижі [с. 8]. Переважна більшість листів публікується вперше. Власне на цій фактологічній базі й побудований дослідницький сегмент монографії.

Конструкція монографії позначена новаторським підходом. Актуальність праці незаперечна, якщо враховувати поширення євразійської ідеології в новітньому політичному житті Росії. Євразійство є актуальною ідеологічною парадигмою для певної частини політичного істеблшменту Росії. Діяльність міжнародного „Євразійського союзу” на чолі з відомим російським теоретиком геополітики О. Дугіним є тому підтвердженням. Крім того, в російському історичному дискурсі визначальним залишається інтерпретація минулого з позицій „імперськості” й консерватизму.

У книзі виділяється кілька смислових фокусів, на основі яких С. Глебов спробував реконструювати історію євразійства як ідеологію й політичний рух. Авторський дискурс заснований на постструктуралістських інтерпретаціях, на основі яких дослідник прагне відтворити генезис євразійства в контексті зародження структуралізму на Заході. Ідеї російських євразійців розглядаються як цілісна система, що видозмінюється лише в рамках зовнішньої форми й перефразування основоположних принципів. Думається, що монографію С. Глебова варто сприймати як приклад антимифологізаторської тенденції в сучасній історіографії, що пропонує модель відстороненого від політичної кон’юнктури історіописання. Мейнстрім книги виражається у створенні варіанту застосування „нової імперської історії”, а саме в прагненні розглядати російську історію в контексті різноманітності, способів взаємопов’язаності й моделі панування. На підтвердження цього - у праці С. Глебова євразійство постулюється як явище, що первинно лежить в основі російської імперської ситуації.

В книзі дослідник подає чотири інтелектуальні біографії засновників і лідерів євразійського руху в Європі - Н. Трубецького, П. Савицького, П. Сувчинського та П. Арапова. Ці сюжети дозволяють зрозуміти перипетії розвитку євразійської ідеології і створеної ними квазіполітичної організації. Водночас С. Глебов визначає політичну еміграцію 1920 - 1930-х років як цікаву модель „альтернативної лабораторії”, в якій освічені класи колишньої імперії конструювали минуле й майбутнє Росії, при цьому мали можливість прямо транслювати досвід і відчуття європейської модерності міжвоєнного періоду в свої тексти про російську історію й політику [с. 17].

С. Глебов розкриває дослідницьку програму євразійства як історичного феномена, наголошуючи на його зв'язку з генеалогією структуралізму в Європі. Ця сентенція досить аргументована не лише в межах пошуку інтелектуальних впливів, а й на основі відтворення відносин лідерів руху з майбутніми творцями структуралізму. Очевидно, що в цьому контексті автор послуговувався інтерпретацією П. Серіо стосовно зарахування євразійців до попередників західного структуралізму, але якщо позиція швейцарського вченого базується на уявленнях антиколоніального дискурсу, то С. Глебов прагне обґрунтувати свою позицію компаративістським методом та „іншим” прочитанням їх інтелектуального тексту [1]. Треба визнати, що спроба поєднати різні підходи в один науковий висновок виявилася достатньо вдалою: „Історія євразійства пояснює один з найнеочікуваніших піруетів інтелектуальної історії – вплив історичного досвіду Російської імперії на генезис структуралізму” [с. 104].

Автор аналізує проект „Євразія” з позицій просторово-географічного й територіального підходу і наголошує на тому, що саме такий дискурс дозволив окреслити межі Євразії як геополітичної реальності в постімперську й капіталістичну епоху. Ідея про провіденційну роль Росії в європейській та світовій історії інтерпретована як відгомін імперського минулого й розрив з російською філософською думкою кінця XIX століття [с. 59]. Інша ідея – „исхода к Востоку” – була не тільки наслідком наукових пошуків основоположників руху, але й спонукала до переорієнтації низки концепцій.

У своєму дослідженні С. Глебов простежив долю лідерів російського євразійства в післяреволюційний період. Ця частина книги найбільш повно реконструйована, де головна увага автора зосереджується саме на етапі становлення євразійства в еміграційні роки його майбутніх лідерів. С. Глебов відтворює еволюцію поглядів Н. Трубецького, П. Савицького, П. Сувчинського, котрі обумовлювалися розгортанням внутрішньої політичної й інтелектуальної конкуренції всередині руху. Справедливо наголошується, що еміграція стала для євразійців своєрідною єдиною „лабораторією думки”, коли з'явилася змога розробляти свої ідеологічні доктрини. Проголошені принципи діяльності євразійського руху спрямовувалися на розширення простору для існування „руського” народу, що ставав визначальним індикатором його розвитку. Гасла цього руху помітно жилилися з джерел, на основі яких поставав європейський фашизм. Недаремно автор доходить висновку, що євразійство стало „російським фашистським рухом, що в силу історичних обставин опинився за кордоном” [с. 60].

Крізь текст книги „червоною ниткою” проходить думка про модерність ідеологів євразійства, котрі намагалися визначити свою соціальну і культурно-цивілізаційну ідентичність шляхом пропонування соціуму нових та оригінальних принципів суспільного розвитку. С. Глебов,

осмислюючи генезис євразійства, стверджує, що це явище можна розглядати як консервативну ідеологію; як модерністську течію; як рух представників інтелектуальної еліти країни, де була пізньою модернізація; як авангардний науковий рух, а також як варіацію „руського” націоналізму й імперіалізму [с. 61].

Виокремлюючи антиколоніальну риторичку як основу для ідеологічного утвердження євразійців, дослідник зазначає, що саме Н. Трубецької пов’язав культуру і колоніальне панування [с. 80]. У кінцевому підсумку С. Глебов резюмує, що, „відкидаючи колоніалізм Європи і оголошуючи існування особливих культурних світів, євразійці попіклувалися і про те, щоб сконструювати простір колишньої російської імперії без суперечностей між народами, що її населяють” [с. 84].

Детально висвітлюючи ідеологічні й філософські засади євразійства, автор не оминув проблеми практичної діяльності його лідерів. У цьому вимірі в книзі розкривається явище „Тресту” й вплив ВЧК (ОГПУ) на повсякденну роботу з утворення організації в масштабах Європи (с. 134 - 140). Фактично саме цей чинник став визначальним в процесі спроб лідерів євразійського руху встановити контакт з радянською Росією. Розкривши перипетії становлення євразійства як організації, автор наголошує, що первинно ця структура мала суперечливий характер, котрий посилювався амбіціями лідерів і конфліктом між П. Савицьким і П. Сувчинським, що зародився восени 1924 року.

На нашу думку, наукове значення дослідження С. Глебова полягає в тому, що він зумів на основі широкої джерельної бази й здобутків західної історіографії реконструювати багатоманітну складність російської політичної еміграції, в середовищі якої зароджувалися новітні філософії й теорії розвитку людства й Росії зокрема. Однак слід підкреслити, що монографія несе на собі певний відбиток ситуації в російській історіографії, позначеній інтелектуальним протистоянням між „лояльними” й „непопулярними” підходами до інтерпретації минулого, а також спробами відродження історичного фундаменталізму, який спрощує історичний момент до потреб політичної кон’юнктури.

Література:

1. **Серіо П.** Структура и целостность. Об интеллектуальных истоках структурализма в Центральной и Восточной Европе. 1920-30-е гг. – Москва, 2001. – 360 с.